

Розвиток педагогічних наук в Україні і Польщі на початку XXI століття: зб. наук. праць. – Черкаси Видавець Чабаненко Ю.А., 2011. – С. 552-557.

УДК 371.2 (09)

Іван Коновальчук

Житомирський державний університет імені Івана Франка

м. Житомир

ЗАКОНОМІРНОСТІ ТА УМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНИХ ОСВІТНІХ ПРОЦЕСІВ

Інноваційні зміни у сучасній системі освіти України обумовлені світовими й національними економічними та соціокультурними процесами, відтворюють тенденції суспільного розвитку.

Методологічні основи й закономірності функціонування та розвитку інноваційних освітніх процесів представлені у дослідженнях як вітчизняних так і зарубіжних науковців (К. Ангеловські, Дж. Бассет, В. Докучаєва, О. Коберник, В. Курило, О. Лоренсов, В. Паламарчук, І. Підласий, М. Поташник, Е. Роджерс, О. Саранов, О. Хомеріки, Н. Федорова Н. Юсуфбекова та ін.).

Разом з тим, сучасні реалії модернізації системи освіти зумовлюють нові особливості розвитку інноваційних освітніх процесів і викликають необхідність більш ґрунтовного осмислення їх закономірностей.

Мета статті полягає в аналізі закономірностей та комплексу умов, які визначають ефективність реалізації інноваційних освітніх процесів у загальноосвітніх навчальних закладах.

Закономірності функціонування інноваційних освітніх процесів виражають необхідні, істотні, стійкі відношення між новим і традиційним в системі освіти, а також закономірності в розвитку самих педагогічних систем. Зауважимо, що дані закономірності проявляються як зовнішні відношення інноваційних освітніх процесів з іншими суспільними явищами та системами і як внутрішні структурно-функціональні зв'язки, що притаманні саме

інноваційному процесу. Також виділяють загальні закономірності – характерні для інноваційного процесу в цілому, і часткові, локальні – притаманні певному типу інноваційних процесів, або окремим його етапам.

Розмежовуючи поняття “закономірність” і “закон”, вважають, що на початковій стадії розвитку педагогічної теорії формулюються закономірності, які завдяки подальшому проникненню в сутність педагогічних явищ і процесів можуть набути форми законів.

Науковці до законів перебігу інноваційних процесів в освіті відносять: незворотну дестабілізацію педагогічного інноваційного середовища, стереотипізацію педагогічних нововведень, циклічність інноваційних процесів і закономірність фінальної реалізації (І. Дичківська, Л. Подимова, О. Попова, В. Сластьонін, Н. Юсуфбекова та ін).

Закон незворотної дестабілізації педагогічного інноваційного середовища передбачає обов'язковість як конструктивних так і деструктивних змін, які вносить інноваційний процес в традиційну педагогічну систему. Проникнення в практику нових ідей, теорій, моделей, методик, технологій порушує усталеність педагогічної системи і викликає необхідність змін як в її структурі так і в процесах. З позицій синергетики хаос, що виникає внаслідок руйнування існуючої системи, виступає конструктивним джерелом творчості, якісно нового стану педагогічної системи, її здатності до саморозвитку.

Процес впровадження інновацій завжди пов'язаний з певними ризиками щодо спаду ефективності діяльності навчального закладу, тому прогнозування змін в інноваційному соціально-педагогічному середовищі є умовою стабільності його розвитку, збереження цілісності, керованості нововведень.

Закон стереотипізації педагогічних інновацій пояснює тенденцію до рутинізації нововведень, коли з часом вони вичерпують свій інноваційний потенціал і починають знижувати продуктивність діяльності навчального закладу, а часто стають бар'єром на шляху інших новацій. Для запобігання цьому, необхідно прогнозувати своєчасність заміни або удосконалення існуючих засобів, щоб уникнути технологічного розриву.

Згідно з дослідженнями Р. Тостера (США) технологічний розрив характеризує різницю у потенціалах (ефективності) нової і старої технологій, а також обсяг витрат, необхідних для вкладання у нову технологію з метою досягнення нею результативності, яку має стара технологія. При назріванні технологічних змін необхідно з'ясувати чи не настав час, коли вкладення у вдосконалення традиційних процесів не даватимуть очікуваних результатів через наближення межі об'єктивного розвитку відповідної наукової чи організаційної ідеї. У цьому разі зусилля слід спрямовувати на розроблення та впровадження нових ідей, оскільки після подолання технологічного розриву вкладати кошти в нову технологію значно вигідніше, ніж у вдосконалення старої. Тому процес заміни однієї технології іншою є незворотним¹.

Закон циклічної повторюваності, зворотності педагогічних інновацій обумовлює можливість відродження “ретровведень”, якщо їх використання в нових соціально-педагогічних умовах може ефективно вирішити актуальні проблеми освіти. Знання і розуміння положень цього закону дозволяє виробити механізми сприйняття і впровадження інноваційного педагогічного досвіду.

Інновації В. Паламарчук вважає “верхнім тонким шаром передового педагогічного досвіду, завдяки якому досягаються кращі, ніж у масовому досвіді, результати виховання, розвитку і навчання особистості”².

Закон фінальної реалізації інноваційного процесу передбачає, що всі конструктивні інновації будуть затребувані й реалізовані в необхідний для суспільства й системи освіти період. В історії педагогіки достатньо прикладів педагогічних ідей, які показали високу життєздатність незважаючи на те, що спочатку не зовсім позитивно були сприйняті суспільством і педагогічним товариством. Так успішний і популярний сьогодні в багатьох країнах рух

¹ Стадник В. В., Йохна М. А. Інноваційний менеджмент: Навчальний посібник. – К.: Академвидав, 2006. – 464 с.

² Паламарчук В. Ф. Першооснови педагогічної інноватики. – Т. 2. – К.: Освіта України, 2005. – 504 с.

“Йена-план” П. Петерсена наказом міністра освіти Тюрингії, яка перебувала в складі НДР (1950 р.), був заборонений як “реакційний і політично дуже небезпечний”.

Подальші дослідження В. Паламарчук теорії і практики інноваційної діяльності в освіті зазначили корективи цих закономірностей. 1. Тенденція розповсюдження інновацій полягає в тому, що освіта, за законами синергетики поглинає інновації і змінюється лише частково (структурно, функціонально, змістовно). Тому “необоротної стабілізації” педагогічного середовища не відбувається. 2. Інновація далеко не завжди реалізується. Це залежить від багатьох чинників (соціальних, політичних, економічних, психологічно-педагогічних, особистісних, гігієнічних та ін.). 3. Генетично виникнення інновацій пов'язано із трансформаціями в суспільстві, реформами, прогресивними рухами, сплесками сонячної активності (за Чижевським), процесами в ноосфері (за Вернадським)¹.

Ми погоджуємось з І. Гавриш, І. Дичківською, Г. Паламарчук та іншими дослідниками, що для реалізації законів інноваційних процесів необхідна певна сукупність умов.

В. Стадник і М. Йохна виділяють такі умови реалізації інновацій: конкретне інституційне та індустріальне середовище, певна кваліфікація для концептуального осмислення і розв'язання технологічної проблеми, економічна ментальність, мережа виробників та користувачів, що можуть обмінюватися досвідом у процесі творення базисної інновації².

Загальний клімат та умови, в яких відбуваються інноваційні освітні процеси, залежать від трьох основних аспектів: соціально-економічного, психолого-педагогічного та організаційно-управлінського. А. Хуторський

¹ Паламарчук В. Ф. Першооснови педагогічної інноватики. – Т. 2. – К.: Освіта України, 2005. – 504 с.

² Стадник В. В., Йохна М. А. Інноваційний менеджмент: Навчальний посібник. – К.: Академвидав, 2006. – 464 с.

зазначає, що наявні умови можуть сприяти, або перешкоджати інноваційному процесу. Введення нововведень – це, перш за все, функція управління штучними і природними процесами змін¹.

Л. Даниленко доповнює закони перебігу освітніх інновацій і виділяє дві групи закономірностей, що характеризують управління інноваційними загальноосвітніми навчальними закладами. Перша група закономірностей розкриває прямо пропорційну залежність між впровадженням освітніх інновацій у закладі освіти й суттєвими змінами у кінцевому результаті його діяльності. Друга група – обернено пропорційну залежність між впровадженням в закладі освіти освітньої інновації і необхідністю додаткових інтелектуальних, матеріальних і часових витрат учасників навчально-виховного й управлінського процесів².

Розроблена Л. Ващенко модель системи управління інноваційними процесами в загальній середній освіті передбачає реалізацію відповідних умов: нормативно-правових, соціально-педагогічних, психолого-педагогічних та організаційно-управлінських. Умови охоплюють сукупність об'єктів, процесів, відносин, що необхідні для формування, існування та зміни визначеного об'єкта. Результатом системного управління інноваційними процесами є сформованість інноваційного середовища в освітньому регіоні, загальноосвітньому навчальному закладі, критеріями якого виступають: стратегічна спрямованість, широта охопленості, інтенсивність, формалізованість, упорядкованість, когерентність, інформаційність, професійність, соціально-культурна активність. Інноваційне середовище за якісними характеристиками – це сукупність нормативно-правових, соціально-

¹ Хуторской А. В. Теоретико-методологические основания инновационных процессов в образовании // Интернет-журнал „Эйдос”. – 2005. – 26 марта.

<http://www.eidos.ru/journal/2005/0326.htm>.

² Даниленко Л.І. Управління інноваційною діяльністю в загальноосвітніх навчальних закладах: Монографія. – К.: Міленіум, 2004. – 358 с.

педагогічних, психолого-педагогічних та організаційно-управлінських умов. Взаємодія їх впливів забезпечує виявлення педагогічної ініціативи та якість науково-методичного супроводу освітніх новацій¹.

Узагальнюючи результати наукових розвідок у цьому напрямку, можна виділити певні групи умов реалізації інноваційних освітніх процесів: інституційні, соціокультурні, організаційно-управлінські, психолого-педагогічні.

Інституційні умови передбачають: необхідне нормативно-правове забезпечення регулювання інноваційної освітньої діяльності, розвинуту інноваційну інфраструктуру, сформоване інноваційного середовище.

Становлення нових інституційних форм (законодавчих, організаційних, інформаційних, соціокультурних та ін.) забезпечує розвиток і регулювання нових суспільних відносин, що виникають в процесі освоєння і реалізації інновацій. Створенню необхідних інституційних умов сприяє цілеспрямована державна інноваційна політика – сукупність форм і методів впливу держави, спрямованих на створення взаємопов'язаних механізмів інституційного, ресурсного забезпечення підтримки та розвитку інноваційної діяльності та формування мотиваційних факторів активізації інноваційних процесів.

Перш за все освітня політика держави формується через нормативно-правову базу регулювання інноваційних процесів в освіті. Концептуальні положення інноваційних перетворень у галузі загальної середньої освіти визначені відповідними нормативними документами міжнародного, державного та регіонального рівнів.

Інституційні умови сприяють розвитку інноваційної інфраструктури (лат. *infra* – нижче, під і *structura* – побудова, розміщення) – сукупності взаємопов'язаних, взаємодоповнюючих систем і відповідних їм організаційних і управлінських підсистем, необхідних і достатніх для ефективного здійснення

¹ Ващенко Л. Управління інноваційними процесами в загальній середній освіті регіону. – К., “Тираж”, 2005. – 380 с.

інноваційної діяльності й реалізації нововведень¹. Інноваційну інфраструктуру утворюють організації, підприємства, установи, їх об'єднання, що надають послуги із забезпечення інноваційної діяльності (консалтингові, маркетингові, інформаційно-комунікативні, юридичні, освітні тощо).

Фундаментальні дослідження, прикладні розробки, розповсюдження, юридичний, методичний, консультативний супровід освітніх інновацій здійснюють на різних рівнях науково-дослідні установи, вищі навчальні заклади, інститути післядипломної педагогічної освіти, науково-методичні лабораторії, інноваційні центри, методичні відділи управлінь освіти, методичні об'єднання учителів.

Інноваційний процес здійснюється як комплекс відносин між науковими установами, організаціями-розробниками і навчальними закладами, в яких реалізуються інновації. Тому рівень розвитку інноваційної інфраструктури визначається не тільки наявністю відповідних інституцій, а й ефективністю взаємодії між ними, інтеграцією діяльності наукових колективів і педагогів-практиків, впровадженням інформаційно-комунікативних технологій обміну знаннями, дієвою системою управління інноваційними процесами.

Інноваційні процеси завжди пов'язані зі змінами в соціальному середовищі, переоцінкою людьми своїх поглядів на вимоги до життя, смислу і стилю професійної діяльності, необхідністю вибудовувати нові моделі виробничих, міжособистісних й міжгрупових відносин. Разом з тим, прийняття й упровадження нового супроводжується проявами агресивності традиційного середовища. Прагнення педагогів-новаторів змінити усталені норми освітньої діяльності стикаються з серйозними перешкодами й соціально-психологічними бар'єрами, оскільки впровадження інновацій викликає необхідність змін установок, цінностей, мотивів педагогічної праці.

Інноваційне освітнє середовище визначається динамічністю інноваційної інфраструктури на різних рівнях макро і мікро: суспільства, системи освіти в

¹ Бушуєв С. Д., Бушуєва Н. С., Бабаєв І. А. и др. Креативные технологии управления проектами и программами: Монография. – К.: «Саммит-Книга», 2010. – 768 с.

державі, окремого регіону й навчального закладу. За визначенням І. Дичківської інноваційне середовище – це педагогічно доцільно організований простір життєдіяльності, який сприяє розвитку інноваційного ресурсу особистості; інтегрований засіб накопичення і реалізації інноваційного потенціалу навчального закладу, тобто, здатності створювати, сприймати, реалізовувати нововведення та своєчасно позбавлятися від застарілого, педагогічно недоцільного¹.

Соціокультурні умови інноваційних процесів характеризуються суспільними, освітніми традиціями, національною ментальністю до сприйняття нововведень, рівнем потреб суспільства в інноваційних формах освіти.

Культура – головний стимул соціальних нововведень, тому рівень соціокультурного історичного розвитку суспільства безпосередньо впливає на зміст і характер інноваційних перетворень у сфері освіти й виховання. Важливу роль у формуванні моделей інноваційних процесів відіграють особливості національного менталітету, які впливають на поведінку людей загалом, в т. ч. у сфері освіти. Існуючі в суспільстві цінності, культуральні характеристики визначають особливості інноваційної поведінки людей. Як приклад, Ю. Карпова приводить Японію, де тенденція до групової роботи й групової солідарності визначила розвиток масового виробництва, стовідсотковий контроль якості, акцент на процесуальних інноваціях².

Розвиток інноваційної культури суспільства здійснюється через підтримку національної книговидавничої справи, наукових періодичних видань, освітніх і науково-популярних телевізійних програм, просвітницька діяльність яких прискорює дифузю інновацій.

¹ Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник. – К.: Академвидав, 2004. – 352 с.

² Карпова Ю. А. Введение в социологию инноватики: Учебное пособие. – СПб.: Питер, 2004. – 192 с.

Організаційно-управлінські умови реалізації інноваційних процесів передбачають: актуалізацію потреб освітян в інноваціях; наявність необхідних для вирішення сучасних проблем освіти ефективних, науково обґрунтованих новацій та достатню інформованість про них педагогічної спільноти; організацію інноваційної діяльності загальноосвітніх навчальних закладів на основі сучасних моделей інноваційних процесів; готовність (структурний і функціональний стан) педагогічної системи навчального закладу до сприйняття і реалізації інновацій; інноваційний тип управління на всіх рівнях системи освіти, науково-методичний та організаційний супровід інноваційних процесів, матеріальне та моральне стимулювання учасників інноваційного процесу.

Організація діяльності інноваційного навчального закладу вимагає створення особливих структур, каналів комунікації, нових педагогічних позицій, що дає неявний на перший погляд, але вагомий педагогічний ефект. Серед умов, що забезпечують розвиток інноваційних шкіл, І. Фрумін виділяє як організаційні умови (створення клімату сприяння експерименту в учительському колективі; організація нової системи контролю за ходом експерименту; оптимальне включення інноваційних занять у загальний перебіг навчально-виховного процесу), так і змістовні умови (обговорення експерименту на семінарах, батьківських зборах, адміністративних нарадах, кваліфіковану експертизу й діагностику нововведень)¹.

Психолого-педагогічні умови полягають у сформованості готовності педагогів і педагогічного колективу в цілому до активного творчого пошуку й реалізації інновацій, розвитку інноваційного мислення педагогів, зняття бар'єрів інноваційної діяльності, збереження здоров'я педагогічних працівників, профілактиці їх професійного вигорання, отриманні позитивного емоційного ефекту від впровадження попередніх інновацій (ситуація успіху).

Успішність інноваційної діяльності передбачає, що педагог усвідомлює практичну значущість різних інновацій у системі освіти не лише на

¹ Фрумін І. Пути инновационной школы // Директор школы. – 1993. – № 4. – С. 59-64.

професійному, а й на особистісному рівні. В цілому готовність до інноваційної педагогічної діяльності визначається як особливий особистісний стан, який передбачає наявність у педагога мотиваційно-ціннісного ставлення до професійної діяльності, володіння ефективними способами і засобами досягнення педагогічних цілей, здатності до творчості і рефлексії. Вона є основою активної суспільної і професійно-педагогічної позиції суб'єкта, яка спонукає до інноваційної діяльності та сприяє її продуктивності¹.

Таким чином, закономірності інноваційних процесів проявляються як сукупність інституційних, соціокультурних, організаційно-управлінських, психолого-педагогічних умов, що відтворюють необхідні, істотні, стійкі відношення і зв'язки між інноваційним і традиційним в освіті, а також самих педагогічних систем загальноосвітніх навчальних закладів з інноваційним середовищем. Оскільки всі групи умов діють не ізольовано, а переплітаються, доповнюють одна одну, знаходяться в певній ієрархічній залежності, забезпечити успішність нововведень може тільки їх цілісність.

Перспективи досліджень полягають у розкритті закономірностей та умов інноваційних процесів на рівні технології реалізації інновацій.

Іван Коновальчук

ЗАКОНОМІРНОСТІ ТА УМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНИХ ОСВІТНІХ ПРОЦЕСІВ

Резюме.

У статті представлено аналіз закономірностей та комплексу умов, які визначають ефективність функціонування інноваційних освітніх процесів у загальноосвітніх навчальних закладах. Виділено групи умов реалізації освітніх інновацій: інституційні, соціокультурні, організаційно-управлінські, психолого-педагогічні, цілісність яких забезпечує успішність нововведень.

¹ Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник. – К.: Академвидав, 2004. – 352 с.

Ключові слова: інноваційний процес, закономірності, закони інноваційних процесів, умови реалізації інновацій.

Ivan Konovalchuk

WZORY I WARUNKI WPROWADZERNNIA INNOWACYJNYCH PROCESOW EDUKAZYINYCH

Resume:

W artykule przedstawiono analizę złożonych wzorów i warunków, które decydują o skuteczności innowacyjnych procesów edukacyjnych w szkołach średnich. Grupy warunków dla wprowadzenia innowacji edukacyjnych: instytucyjne, społeczno-kulturalnej, organizacyjne, menażerskie, psychologiczne i pedagogiczne, których integralność zapewnia sukces innowacji.

Słowa kluczowe: proces innowacji, wzory innowacji, zasady procesów innowacyjnych, warunki wprowadzenia innowacji.

Ivan Konovalchuk

REGULARITIES AND CONDITIONS OF REALIZATION OF INNOVATIVE PROCESSES

Resume:

The article presents the analysis of the regularities and complex of conditions which determine the efficiency of innovative educational processes functioning in public schools. The conditions for realization of educational innovations are grouped: institutional, sociocultural, establishing, psychologically pedagogical, the entity of which determines successful innovations realization.

Key words: innovation process, regularities, innovation processes law, circumstances of innovations realization.